

КОЈА Е ЦЕНАТА НА СЛОБОДАТА НА ИЗРАЗУВАЊЕТО?

Истражување за спроведувањето и влијанието на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета врз слободата на изразување во Македонија

Скопје, април 2015

СОДРЖИНА

ВОВЕД	3
1. СЛОБОДАТА НА ИЗРАЗУВАЊЕ НИЗ ПРИЗМАТА НА СУДСКИТЕ СЛУЧАИ	4
1.1 Квантитативен пресек на судските случаи за навреда и клевета	4
1.2 Основен суд Скопје 2 Скопје	4
1.2.1 Случаи во кои се инволвирани функционери и политичари	6
Случај Никола Груевски – Тито Петковски	6
Случај Сашо Мијалков - Фокус	6
1.2.2 Случаи во кои не се инволвирани функционери и политичари	7
Случај Топлификација - Роберт Поповски	8
1.3 Основни судови Велес, Штип, Битола, Гостивар, Тетово, Куманово, Струмица и Прилеп	9
1.3.1 Примери на судско постапување	9
2. СЛОБОДАТА НА ИЗРАЗУВАЊЕТО НИЗ ПРИЗМАТА НА ОПШТЕСТВЕНИТЕ ГРУПИ	12
3. ЗАКЛУЧОЦИ	14

ВОВЕД

НВО Инфоцентарот, во партнерство со Центарот за развој на медиуми, а во рамките на иницијативата „Мрежа 23“, финансирана од Европската унија, направи истражување посветено на слободата на изразување во Република Македонија, во контекст на Законот за граѓанска одговорност од навреда и клевета.

Со донесувањето на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, во ноември 2012-та година, клеветата и навредата се декриминализираа, односно се префрлени од кривична во граѓанска постапка. Медиумската и експертската јавност ја поздравиле декриминализацијата на навредата и клеветата, но притоа, истакнаа дека ова законско решение има бројни слабости кои можат негативно да влијаат врз слободата на изразување, како и да поттикнат самоцензура.

Со ова истражување се опфатени судските случаи според Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета во основните судови во Гостивар, Тетово, Штип, Велес, Битола, Прилеп, Струмица, Куманово и Скопје 2 Скопје, како и ставовите и искуствата на граѓанските активисти, новинарите, судиите и експертите за човекови права.

Информациите беа собрани преку слободниот пристап до информации од јавен карактер, состаноци, средби, интервјуа и фокус групи. Индивидуалните ставови и искуства на граѓанските активисти, новинарите, судиите и на експертите за човекови права, во ова истражување се анонимни.

Сите судови навреме ги испратија бараните информации поврзани со судските случаи за навреда и клевета (број на судски процеси, завршени постапки, пресуди и др.). Собирањето на лични ставови и искуства од различни целни групи, пак, се одвиваше со различна динамика и интензитет. Граѓанските активисти и експерти за човекови права слободно и без задршка учествуваа во фокус групите и даваа интервјуа, додека новинарите (на локално ниво) и судиите беа многу повоздржани и помалубројни кога се работеше за учество во фокус групите и давањето интервјуа.

Во ова истражување се вклучени и резултатите и препораките од постојаниот мониторинг на судските случаи за навреда и клевета во кои се вклучени новинари, а кој го спроведува Центарот за развој на медиуми.

1. СЛОБОДАТА НА ИЗРАЗУВАЊЕ НИЗ ПРИЗМАТА НА СУДСКИТЕ СЛУЧАИ

1.1 Квантитативен пресек на судските случаи за навреда и клеветата

Од стапувањето во сила на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клеветата, пред основните судови во Гостивар, Велес, Струмица, Битола, Прилеп, Штип, Тетово, Куманово и Скопје 2, покренати се вкупно 520 судски процеси, од кои 74,4% се веќе завршени, а 25,6% од судските постапки се сè уште во тек.

Најголем број судски случаи има во Скопје и тие опфаќаат дури 63% од сите судски постапки во судовите кои се предмет на ова истражување. Потоа следуваат основните судови во Струмица (10%), Битола (8,5%), Штип (7,7%), Куманово (4.6%), Гостивар (2,3%), Велес (1,7%), Прилеп (1,2%) и Тетово (0,96%).

Табела 1 : Судски процеси за навреда и клеветата

Основен суд	Судски случаи	Завршени	Активни
Скопје 2	328	242	86
Струмица	52	45	7
Битола	44	37	7
Штип	40	31	9
Куманово	24	18	6
Гостивар	12	3	9
Велес	9	8	1
Прилеп	6	2	4
Тетово	5	1	4
Вкупно	520 (100%)	387 (74,4%)	133 (25,6%)

1.2 Основен суд Скопје 2 Скопје

„Копјето“ на слободата на изразување најчесто се крши пред Основниот суд Скопје 2 Скопје. Најголемиот број од судските постапки за навреда и клеветата се водат токму пред овој суд и тие опфаќаат речиси две третини од вкупниот број судски случаи вклучени во оваа анализа.

Од донесувањето на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клеветата, во ноември 2012 година, па се до крајот на 2014 година, дури една третина од постапките водени пред скопскиот суд, се однесуваат на процеси во кои како странка се јавуваат новинари, медиумски работници или медиуми. Најголемиот број од овие постапки – 82 (75%) се веќе завршени, а останатите 28 (25%) се сè уште во тек.

Интересно е да се истакне дека од почетокот на 2015 година, до моментот на заокружување на ова истражување, пред Основниот суд Скопје 2 Скопје, се покренати 26 нови судски постапки, од кои дури половината (13) се однесуваат на новинари и на медиуми. За некои од

овие предмети се уште нема одржано ниту едно рочиште затоа што, се чека одговор на тужбата или определување судија кој ќе ја води постапката.

Анализата на судските одлуки, како и редовниот мониторинг на судските случаи во кои се инволвирани новинари и медиуми, на Центарот за развој на медиуми, се однесуваат на спроведувањето на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета односно постапувањето на судиите при примената на материјалниот и процесниот закон во судските постапки, како и примената на праксата на Европскиот суд за човекови права, на Европската конвенција за заштита на човековите права и основните слободи (ЕКЧП), како и на другите меѓународни документи и принципи за заштита на слободата на изразување.

Досегашната пракса, но и анализата на донесените правосилни пресуди, покажуваат дека постои загрижувачки драстична разлика во работењето на судот, кога станува збор за процеси во кои како странки се јавуваат политичари/државни функционери, наспроти случаите во кои нема нивна инволвираност, ниту како тужители, ниту како тужени.

Кога во случаите како една од странките се јавува државен функционер, односно политичар, видливо е дека тие се одвиваат побрзо, односно видлива е тенденцијата за поитно постапување на судот. Исто така, во ваквите случаи примената на Европската конвенција и праксата од Стразбур, која меѓу другото предвидува носителите на јавни функции да имаат поголем праг на толеранција во однос на критиките, е недоследна и е во насока на целосна заштита на честа и угледот на функционерите, наспроти слободата на изразување. Потврда за ова се случајот Никола Груевски - Тито Петковски, случајот Никола Груевски - Зоран Заев, случајот Сашо Мијалков – Фокус и др. Случаите во кои како тужител се јавува Премиерот се одвиваа со исклучителна брзина и повеќето процесни одлуки беа во корист на тужителот.

Двојните аршини во постапувањето на судиите, целосната неоснована заштита на честа и угледот на функционерите и непочитувањето на Европската конвенција и праксата на Судот во Стразбур, сериозно ја загрозуваат слободата на изразување во Македонија, доведуваат до самоцензура, предизвикуваат оладувачки ефект врз истражувачкото новинарство и сериозно го наметнуваат прашањето за (не)зависноста на судската власт во државата.

1.2.1 Случаи во кои се инволвирани функционери и политичари

Во ова истражување како исклучително илустративни примери ги вклучивме судските случаи на Никола Груевски со Тито Петковски и на Сашо Мијалков со Фокус, Јадранка Костова, Владо Апостолов и Игор Илиевски

Случај Никола Груевски – Тито Петковски

Во случајот Никола Груевски против Тито Петковски, судот не ја спроведува доследно јуриспруденцијата на Судот во Стразбур. Не ја разгледува изјавата на тужениот во поширок контекст, наспроти фактот дека станува збор за исклучително важна општествена тема за која е потребна широка јавна дебата. Всушност станува збор за проблем кој има витално општествено значење (спорот со името) и од чие решавање зависи членството на Република Македонија во НАТО и во ЕУ. Праксата на Судот во Стразбур укажува на тоа дека кога станува збор за вакви значајни општествени теми и кога намерата е да се поттикне јавна дебата за прашања од витален општествен интерес, се толерира претерување, па дури и провокација.

Од друга страна, повторно во согласност со праксата на Судот во Стразбур, политичарите и носителите на јавни функции треба да имаат поголем праг на толеранција. Спротивно на ваквиот принцип, на тужителот, во овој случај Премиерот, со постапувањето и одлуката на судот, му се укажува повисок степен на заштита. Ова е видливо, како од итното постапување на судот, така и од висината на определениот паричен надомест.

Исто така, судот при одлучувањето го немал предвид принципот дека политичкото изразување (слично како новинарското) е привилегиран вид на изразување и дека политичарите уживаат повисок степен на заштита кога отвораат дебата за прашања од јавен интерес. При донесување на одлуката и утврдување на паричниот надоместок (10.000 евра), не е доследно применет трипартилниот тест на кој инсистира Судот во Стразбур, особено во делот на пропорционалноста на мерката со која се ограничува слободата на изразување, односно висината на определениот надоместок, со легитимната цел која се настојува да се постигне (заштита на честа и угледот на тужителот).

Случај Сашо Мијалков - Фокус

Во случајот, Сашо Мијалков против Фокус, Јадранка Костова, Владо Апостолов и Игор Илиевски, судот при носењето на одлуката неправилно оценил дека не е исполнет триделниот тест на кој повикува Судот од Стразбур. Исто така, Судот неправилно оценил дека за објавување на текстот не постои јавен интерес, дека добиените информации се од несериозен извор и дека при објавување на текстот не се применети новинарските стандарди. Постојењето на јавниот интерес за објавување на предметниот текст е несомнен, затоа што, во конкретниот случај, се работи за носител на јавна функција, која поради многу фактори е една од најзначајните и највлијателните во Македонија. Оттаму, објавување текст во кој се зборува за постапувањето на Директорот на службата за државна безбедност, начинот на кој тој ги користи своите права и овластувања, како и начинот на кој државата се позиционира во спорот за старателството врз детето на тужениот Игор Илиевски, экс-амбасадорот во Република Чешка, е неспорно прашање од јавен интерес и тоа судот требало да го констатира.

Судот неправилно оценил дека изворот на информации е несериозен и нерелевантен. Сите фактички тврдења, кои се предмет на поднесената тужба, а за кои тужените се осудени од страна на судот, се несомнено изнесени од страна на тужениот Илиевски, и за судот не е спорно дека овие наводи се соопштени од негова страна, во електронска комуникација со

тужениот Владо Апостолов. Но, судот во пресудата оценил дека овој извор на информации (лице кое било амбасадор на Македонија во Чешка само еден месец пред објавување на текстот) не може да се третира како „сериозен извор на информации“ во смисла на член 10 став 4 од Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета. Оценка на судот била дека поради семејните проблеми, тоа лице не можело да даде сигурни информации. Ваквиот начин на резонирање на националните судови е неприфатлив и спротивставен на јуриспруденцијата на Судот во Стразбур.

Едновременно, судот неправилно утврдил дека новинарот и одговорниот уредник не постапиле во согласност со новинарските стандарди и не ги провериле изнесените тврдења на амбасадорот Илиевски. Новинарот пред објавување на текстот, неколку пати, побарал од тужителот изјава односно побарал да го каже своето мислење за изнесените тврдења од страна на Илиевски, но обидите на Апостолов завршиле безуспешно. Исто така, тужените се обратиле и до Министерството за надворешни работи, и побарале официјална информација за наводите искажани во електронската комуникација меѓу новинарот Апостолов и амбасадорот Илиевски. И овој обид на новинарите да добијат официјална информација за изнесените факти на Илиевски, завршил неуспешно.

Имајќи го предвид сето ова, можеме да констатираме дека во целост се исполнети условите за исклучување на одговорноста за клевета предвидени во член 10 став 4 од Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета. Според членот 10 став 4 исклучена е одговорност за клевета ако во „средство за јавно информирање се изнесуваат факти кои се однесуваат на прашања од јавен интерес, со повикување на сериозни извори на сознанија за нивната вистинитост, спрема кои тужениот постапувал со потребната мера на должно внимание, во согласност со професионалните стандарди на новинарската професија“. Дополнително, ограничувањето на слободата на изразување со осудата на тужените не го исполнува третиот услов за легитимно ограничување на слободата на изразување од член 10 став 2 од Европската конвенција, односно не може да се смета дека тоа е „неопходно во едно демократско општество“.

Судот неправилно постапил и кога ја донел одлуката за висината на надоместокот на штета. При одлучувањето за висината на надоместокот, судот не водел сметка за примањата и имотната состојба на тужените. Досудениот износ од 1.000 евра за новинарот Владо Апостолов, 5.000 евра за одговорниот уредник, Јадранка Костова се превисоки, односно не се пропорционални со финансиската ситуација во која се наоѓаат новинарите и печатените медиуми во Македонија. Вака досудените надоместоци, заедно со високите судски трошоци кои во овој случај паѓаат на трошок на тужените и изнесуваат 3.300 евра, претставуваат огромен товар за новинарите и за медиумите. При утврдувањето на ваквите надоместоци, судот воопшто не водел сметка дека донесувањето на ваква пресуда ќе предизвика „оладувачки ефект“ врз истражувачкото новинарство, но и врз слободата на изразување воопшто.

Пресудата во овој случај покажува дека во Македонија постои исклучително негативна и загрижувачка пракса, судот наместо да ја штити слободата на изразување, дополнително ја загрозува со тоа што, од една страна, ги штити функционерите и власта, а од друга страна, ги казнува новинарите, ги доведува медиумите до работ на нивниот опстанок, и ги засилува стравот и самоцензурата.

1.2.2 Случаи во кои не се инволвирани функционери и политичари

Во случаите кога нема вклученост на некој државен функционер, може да се констатира дека судиите подоследно ја применуваат праксата на Европскиот суд за човекови права и на Европската конвенција. Таков пример е случајот Топлификација – Роберт Поповски.

Како негативен тренд за слободата на изразување, се и случаите во кои новинари тужат новинари, и тоа, за пренесени изјави од прес-конференции на политички партии. Сепак, судот во случаите на Драган Павловиќ Латас против Бранко Героски, Слободен Печат и Мими П. Шушлеска, постапи правилно и во согласност со домашната и меѓународната регулатива, и го отфрли тужбеното барање на Драган Павловиќ Латас како целосно неосновано.

Ваквите одлуки и пресуди преставуваат добар пример врз кои треба да се темели судската пракса во Македонија.

Случај Топлификација - Роберт Поповски

Наспроти случајот Сашо Мијалков - Фокус, правосилната пресудата за случајот Топлификација АД Скопје - Роберт Поповски, претставува пример за правилна и соодветна примена на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, и на меѓународните стандарди и принципи.

Тужителот Топлификација, во овој предмет бара да се утврди одговорност за клевета на Поповски, кој во својство на водителот на емисијата „Икс нула“, изнел низа негативни ставови и мислења за работата на ова акционерско друштво. Тужениот Поповски навел дека го оспорува тужбеното барање и појаснил дека вршејќи ја својата новинарска професија, емисијата ја организирал во форма на дебата на која повикал компетентни соговорници. Емисијата ја водел во согласност со јавниот интерес и новинарските стандарди, со цел на јавноста да ѝ бидат презентирани информации од јавен интерес, а не со цел да ги наруши честа и угледот на тужителот.

Судот ги испитал фактите и околностите значајни за утврдување дали во овој случај постојат услови на тужениот како новинар да му се ограничи слободата на изразување, која е загарантирана со Европската конвенција за заштита на човековите права. Најпрвин, судот исправно заклучил дека во емисијата станувало збор за поттикнување на дебата за прашање од јавен интерес (неоснованото зголемување на цената на парното греење). Потоа, судот утврдил дека тужениот постапувал во согласност со новинарските стандарди, посебно со тоа што во емисијата бил повикан претставник на тужителот, кој не се одсвал на поканата.

Понатаму, судот, во согласност со јуриспруденцијата на Судот во Стразбур направил дистинкција меѓу фактички тврдења и вредносни судови или мислења, утврдувајќи дека во конкретниот случај станува збор само за субјективно мислење на новинарот, односно негови вредносни судови, кои не подлежат на докажување и за кои не може да се бара од тужениот да ја докажува нивната вистинитост.

Поради тоа, судот сметал дека во согласност со одредбите од нашето национално законодавство, со принципите на Европскиот суд за заштита на човековите права и неговата пракса, не може да се прифати тужбеното барање на Топлификација и со тоа да се ограничи слободата на изразување на тужениот, бидејќи во овој случај не постои неопходна потреба како што тоа го бара член 10 став 2 од Европската конвенција. Дополнително, судот смета дека неопходна е потребата да се обезбеди и одржи слободата на изразување во медиумите, како и дека со евентуалното ограничување на тужениот, не само што би се загрозила позицијата на

тужениот како новинар, туку со тоа би била загрозната целокупната новинарска професија, чија цел е отворање прашања за кои има потреба да се дебатира и кои се од јавен интерес.

1.3 Основни судови Велес, Штип, Битола, Гостивар, Тетово, Куманово, Струмица и Прилеп

Основните судови во Велес, Штип, Битола, Гостивар, Тетово, Куманово и Струмица, од донесувањето на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, па до крајот на 2014 година, немале многу „жешки костени“ во својата пракса односно немале постапки во кои биле инволвирани функционери и политичари.

Вкупниот број на судски постапки во овие судови изнесува околу од една третина (37%) од вкупниот број случаи за навреда и клевета вклучени во оваа анализа.

Од анализата на добиените материјали (пресуди) може да се констатира дека судовите од Македонија, многу малку се придржуваат до европската пракса и меѓународните принципи и стандарди. Судовите вклучени во оваа анализа најчесто се повикуваат само на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета и Законот за облигациони односи, за разлика од судот во Скопје кој редовно се повикува на Европската конвенција и на праксата на Судот од Стразбур.

Од анализираните пресуди, исто така, може да се заклучи дека судовите многу малку или воопшто не го применуваат триделниот тест кој е задолжителен при утврдувањето дали се исполнети условите за ограничување на слободата на изразување. Овој тест го предвидува следното: (1) Ограничувањето мора да биде пропишано со закон, (2) Ограничувањето мора да има легитимна цел и (3) Ограничувањето мора да биде неопходно за едно демократско општество. Според случаите за кои се поведени судските предмети, судовите најчесто требало да се повикуваат на легитимната цел од триделниот тест, која во суштина реферира на вториот став од членот 10 од Европската конвенција за заштита на човековите права, а во кој е составена конечната листа на цели заради кои може да се наметне ограничувањето на правото на слободата на изразување.

1.3.1 Примери на судско постапување

Од податоците добиени од Основниот суд во Велес, може да се заклучи дека судот главно се придржува до Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета и меѓународните принципи и стандарди. Таков пример е судскиот предмет во кој како тужител се јавува правно лице, концесионер на Тиквешко езеро, а како тужен се јавува адвокат од Кавадарци. Тужителот бара да се утврди одговорност за навреда и клевета и надомест за нематеријална штета во висина од 180.000 денари, затоа што, тужениот, како бранител во друга постапка која се водела пред Основниот суд во Кавадарци, во текот на постапката и во жалбата, за да го омаловажи тужителот како концесионер, изнел клевети со тоа што навел дека со поднесување на кривична пријава, тужителот сака да постигне други цели.

Судот во Велес при носењето на пресудата се повикал на Уставот на Република Македонија, Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, меѓународните договори кои Македонија ги има ратификувано, како и на член 10 од Европската конвенција за човекови права. Понатаму, Судот со цел подобро да ја образложи својата пресуда, дал објаснувања и на тоа дека кога се дава заштита на слободата на изразување треба да се разгледа и од какво значење е изразувањето (политичко, комерцијално, уметничко итн.), начинот на кој

изразувањето е пренесено (лично или преку печатени и електронски медиуми), како и кон која публика е наменето (возрасни, деца, цела јавност или само кон одредена група на луѓе). Сето ова судот подетално го образложува бидејќи вистината за изразувањето има поинакво значење во зависност од овие критериуми. Судот при носењето на одлуката го ценел и фактот во која насока е дадена спорната изјава, односно дали е дадена за подобра конструкција на одбраната на обвинетиот или само за да му наштети на тужителот.

На крајот, судот постапил правилно со тоа што го одбил тужбеното барање како неосновано, затоа што, во едно демократско општество слободата на изразување е загарантирана со Уставот на РМ, со Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета и со член 10 од Европската конвенција за човекови права. Ваквите пресуди се добар пример за воспоставување пракса со која се заштитува слободата на изразување.

Според добиените податоци, Основниот суд во Штип, во одредени случаи недоследно ги применува Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, Европската конвенција за човекови права и праксата на Судот од Стразбур.

Во предметот во кој како тужител се јавува директорката на НУКЦ¹ „Ацо Шопов“ во Штип, а како тужен Б.Н, регистрант на порталот КомуникацијаМК, судот при носењето на одлуката не се придржувал во целост кон европските стандарди и праксата од Стразбур.

Б.Н на порталот КомуникацијаМК, објавил текст со наслов „Смена на директорката од Кавадарци, Штип има перфектен кадар!“ и друг текст со наслов „Директорката со закани, КомуникацијаМК со факти!“. Според тужителката, со ваквите текстови тужениот изнел неистинити факти - клевети и навреди, па врз основа на тоа побарала од судот да утврди одговорност за навреда и клевета кај тужениот и да го задолжи да ѝ исплати 123.000 денари, како надомест за нематеријална штета. Судот делумно го усвоил тужбеното барање на тужителката и донел одлука со која се утврдува граѓанска одговорност за навреда и клевета. Меѓутоа наместо побаруваниот износ од 123.000 денари, донел одлука со која се задолжува тужениот да ѝ исплати на тужителката 50.000 денари како надомест за претрпена душевна болка.

Судот ваквата одлука ја донел затоа што, утврдил дека тужениот изнел факти кои отстапуваат од утврдените постоечки факти и и кои според нивната содржина се можат да ѝ нанесат штета на честа и угледот на тужителката. Исто така, судот навел дека за да постои одговорност кај тужениот потребна е умисла, односно тужениот треба да е свесен дека неговата изјава значи омаловажување на оштетениот. Меѓутоа судот не го зел предвид фактот дека и мислењето е загарантирано со член 10 од ЕКЧП и е опфатено со принципот „изразување на мислење“ кој предвидува дека никој не може да се повика на одговорност за искажано мислење. Во таа смисла изјавата на тужениот може да се толкува и како негово лично мислење, па за тоа објавил дека „постојат квалитетни луѓе во Штип и дека не мора директорот да е од Кавадарци“. Исто така, досудениот надомест е превисок и судот при неговото одмерување водел сметка само за сатисфакцијата на тужителот, а не ја зел предвид и имотната состојба на тужениот. Затоа, во овој случај можеме да констатираме дека судот при носењето на одлуката не се придржувал во целост кон европските стандарди и праксата од Стразбур.

¹ НУКЦ - Национална установа - Центар за култура

Од добиените пресудите од Основниот суд во Битола, можеме да заклучиме дека судот при носењето на одлуките делумно се придржува кон Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета и кон меѓународните принципи и стандарди. Во определени случаи судот утврдува дека постои одговорност за навреда и клевета, и делумно го прифаќа тужбеното барање во однос на надоместокот за нематеријална штета, иако при носењето на одлуката го зел предвид тоа што навредите немале штетни последици за тужителот во смисла на загрозување на неговото работно место, како и имотната состојба на тужениот кој на пример, единствено егзистира од обработување туѓа земја и собирање шумски плодови. Но судот во овој случај, сепак, досудува висок надомест, наместо само да утврди одговорност за навреда и клевета без надомест за нематеријална штета. Судот во случаи, во кои имотната состојба на тужените им овозможува само минимална егзистенција, треба да донесе пресуда без надоместок за нематеријална штета, затоа што, целта на секој правен лек мора да биде реституција на репутацијата на оштетениот, а не казнување. Судот, исто така, треба да им дава предност на механизмите на непарично обесштетување, доколку тоа во значителна мера ја реституира репутацијата на тужителот.

За разлика од овој случај, во друг предмет, судот стриктно се придржува до европската пракса и Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, и донесува одлука во која се утврдува одговорност за клевета, но не се досудува надомест за нематеријална штета. Со ваквите различни пресуди, за исти или слични ситуации, се остава впечаток дека во судот во Битола, постојат двојни аршини при постапувањето на судиите, а во зависност од тоа кои се јавуваат како странки во постапката. Во првиот предмет, тужител е вработено лице во полициска станица, што не е случај и во вториот предмет.

2. СЛОБОДАТА НА ИЗРАЗУВАЊЕТО НИЗ ПРИЗМАТА НА ОПШТЕСТВЕНИТЕ ГРУПИ

НВО Инфоцентарот и Центарот за развој на медиуми, во рамките на ова истражување, направија неколку фокус групи, интервјуа и средби со над педесет граѓански активисти, експерти за човекови права и новинари од различни општини (Скопје, Штип, Тетово, Струмица, Прилеп, Кичево, Охрид, Струга, Велес, Кавадарци, Гевгелија, Дебар). Целта на овие структурирани средби и дискусии беше да се согледаат ставовите, мислењата и искуствата на различни општествени групи за слободата на изразување во средините во кои живеат и работат, како и за евентуалните проблеми, притисоци и закани со кои се соочуваат.

И активистите, и новинарите и експертите за човекови права се речиси едногласни во констатацијата дека во Македонија слободата на изразување е сериозно загрозувана и дека луѓето кои имаат критички однос спрема власта и нејзините политики, како на национално - така и на локално ниво, се речиси постојано и засилено изложени на различни видови притисоци, закани и заплашувања.

Активистите и експертите за човекови права особено оние кои живеат и работат во Скопје, најчесто се соочени со јавни континуирани хајки против нив, нивните организации и нивните заложби, и тоа, од страна на провладините медиуми, социјалните мрежи, но и од страна на претставниците на власта и на владејачките партии. Основата на овие хајки, истакнуваат активистите, се етикетањето (предавници, шпиони, платеници, соросоиди, сороспии и др.), говорот на омраза, манипулацијата со факти и закани, а се со цел да бидат заплашени, но и да се нарушат нивниот кредибилитетот и релевантност.

Според нашите соговорници, активистите главно оние кои живеат во средини надвор од Скопје, се соочуваат и со други форми на притисоци кои не се толку видливи, но се исто така, многу силни, загрижувачки и заплашувачки: (1) „Пријателски совети и пораки“ да престанат да бидат критички спрема власта, (2) Предупредувања, па и закани дека некој од нивното семејство може да го изгуби своето работно место, (3) Најави дека може да бидат избркани од просториите во кои што работат, а кои се на пример, во сопственост на општината, (4) Разни инспекции, (5) Целосно игнорирање или прекин на соработка со локалните власти или некоја од јавните институции и др. Некои од активистите се соочуваат и со закани со тужби за навреда и клевета од страна на претставници на јавните институции и на локалните власти.

Учесниците во ова истражување истакнаа дека и на национално, но и на локално ниво, ЛГБТИ активистите се изложени на најжестоки вербални, но и физички напади. Според нив, во Македонија се уште постојат големи предрасуди во однос на луѓето со различна сексуална ориентација, а власта и нејзините гласноговорници, предрасудите и стереотипите ги претвораат во омраза и во целосно неприфаќање на различните групи граѓани.

Нетрпеливоста, според соговорниците, секојдневно се зголемува и во однос на другите граѓани и организации кои имаат различно и критичко мислење спрема власта и нејзиното поведение.

Едновремено, активистите не се чувствуваат безбедно и заштитено. Затоа, како што велат, има ситуации во кои се самоцензурираат и си го „мерат“ секој јавно искажан збор. Поголемиот дел од активистите истакнуваат дека се доследни во своите заложби, но признаваат дека атмосферата за работа е се понепријателска и позастрашувачка.

Што се однесува до **новинарите**, тие се речиси едногласни во тоа дека се постојана мета на притисоци од страна на власта, и локална и национална, но и од страна на сопствениците на медиумите за кои работат, како и дека нивната економска и социјална положба станува со потешка и се полоша.

Иако, според, нив декриминализацијата на навредата и на клеветата, е добра, Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, во својата суштина е инструмент на власта и е донесен со цел да ги замолчи новинарите и медиумите. Политичарите и функционерите на

власта редовно продолжуваат да ги тужат новинарите за навреда и клевета, и притоа, речиси без исклучок ги добиваат судските случаи. Оваа претставува силен притисок врз критичкото, аналитичкото и истражувачкото новинарство. Судиите, велат нашите соговорници, судат во корист на власта и досудуваат високи надоместоци за нематеријална штета, кои новинарите, заедно со високите судски трошоци, тешко или воопшто не можат да ги обезбедат.

Во исто време, голем дел од новинарите на локално ниво не се чувствуваат заштитени од страна на своите уредници и сопственици на медиуми. Кај нив е присутен голем страв дека доколку се случи тужба од страна на некој функционер, медиумот ќе им ја раскине соработката и ќе ги остави сами да се борат во судовите и сами да си ги плаќаат судските трошоци и надоместоци. Некои од нив, наведуваат и конкретни примери на нивни колеги новинари кои биле неосновано тужени од политичари и притоа, добиле отказ од медиумот за кој работеле. Единствената заштита и помош која ја имаат новинарите во случај на тужба е бесплатната правна помош кој ја добиваат од страна на Центарот за развој на медиуми и МЛДИ од Лондон. Но ова, според новинарите, не е доволно тие да се чувствуваат сигурно и безбедно.

Кога станува збор за економско - социјална положба на новинарите, нашите соговорници нагласуваат дека поголемиот дел од нив не се редовно вработени, немаат социјална и здравствена заштита и имаат многу ниски месечни хонорари. Ваквата положба, констатираат тие, е целосно демотивирачка, и неизбежно води кон самоцензура и драматично намалување на професионализмот во новинарството.

Според **експертите за човекови права**, Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета не обезбеди поголема заштита на слободата на изразување во Република Македонија. Декриминализацијата на навредата и клеветата е секако позитивен исчекор, но сепак, таа не овозможи поголема слобода на говорот и ослободување од самоцензурата и цензурата кај новинарите. Со драконските парични надоместоци кои ги предвидува Законот, се постигна спротивен ефект од она што беше иницијатива и тенденција на новиот закон – да се заштити слободата на изразување.

Според нашите соговорници, Законот не овозможува еднаква заштита на сите граѓани односно произлегува дека новинарите, уредниците и медиумите останаа незаштитени во однос на државните функционери кога се појавуваат како тужители. Нееднаквиот третман се гледа и во можноста за изрекување времени мерки за забрана на натамошно објавување на наводната навредлива или клеветничка изјава. Изрекувањето на оваа мерка е исклучиво право на судот, без притоа тужениот да има можност да се спротивстави на аргументите врз основа на кои е донесена ваквата мерка, или пак, да може да ја обжали донесената мерка. Ваквата можност не ја штити слободата на изразување и може да доведе до цензура.

За експертите проблематично е и тоа што Законот и натаму останува неизменет во деловите кои не се во согласност со Уставот и со меѓународните стандарди. Од страна на повеќе здруженија на граѓани беше поднесена иницијатива до Уставниот суд за неуставноста на Законот, но судот после речиси петнаесет месеци од доставувањето на иницијативата, одлучи да не поведе постапка за оценување на уставноста. Издвоено мислење имаше само судијката Наташа Габер, која наведе дека треба да биде поведена постапка за оценување на уставноста на Законот, особено во делот кој се однесува на судската постапка за утврдување одговорност и надоместување штета, поради фактот што оваа постапка е од процесна природа и затоа треба да биде донесена со двотретинско мнозинство од вкупниот број пратеници, а не со просто мнозинство како што бил донесен Законот. Габер реагира и во делот на времените мерки кои може да се изречат од страна на судот како и во членот за исклучување на одговорност за навреда.

3. ЗАКЛУЧОЦИ

- Од стапувањето во сила на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, пред основните судови во Гостивар, Велес, Струмица, Битола, Прилеп, Штип, Тетово, Куманово и Скопје 2, покренати се вкупно 520 судски процеси, од кои 74,4% се веќе завршени, а 25,6% од судските постапки се сè уште во тек.
- „Копјето“ на слободата на изразување најчесто се крши пред Основниот суд Скопје 2 Скопје. Најголемиот број од судските постапки за навреда и клевета се водат токму пред овој суд и тие опфаќаат речиси две третини од вкупниот број судски случаи вклучени во оваа анализа. Дури една третина од постапките водени пред скопскиот суд, се однесуваат на процеси во кои како странка се јавуваат новинари, медиумски работници или медиуми.

Досегашната пракса, но и анализата на донесените правосилни пресуди, покажуваат дека постои загрижувачки драстична разлика во работењето на судот, кога станува збор за процеси во кои како странки се јавуваат политичари/државни функционери, наспроти случаите во кои нема нивна инволвираност, ниту како тужители, ниту како тужени.

Кога во случаите како една од странките се јавува државен функционер, односно политичар, видливо е дека тие се одвиваат побрзо, односно видлива е тенденцијата за поитно постапување на судот. Исто така, во ваквите случаи примената на Европската конвенција и праксата од Стразбур, која меѓу другото предвидува носителите на јавни функции да имаат поголем праг на толеранција во однос на критиките, е недоследна и е во насока на целосна заштита на честа и угледот на функционерите, наспроти слободата на изразување.

Двојните аршини во постапувањето на судиите, целосната неоснована заштита на честа и угледот на функционерите и непочитувањето на Европската конвенција и праксата на Судот во Стразбур, сериозно ја загрозуваат слободата на изразување во Македонија, доведуваат до самоцензура, предизвикуваат оладувачки ефект врз истражувачкото новинарство и сериозно го наметнуваат прашањето за (не)зависноста на судската власт во државата.

- Основните судови во Велес, Штип, Битола, Гостивар, Тетово, Куманово и Струмица, од донесувањето на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, па до крајот на 2014 година, немале многу „жешки костени“ во својата пракса односно немале постапки во кои биле инволвирани функционери и политичари. Вкупниот број судски постапки во овие судови изнесува околу од една третина (37%) од вкупниот број случаи за навреда и клевета вклучени во оваа анализа.

Од анализата на добиените материјали (пресуди) може да се констатира дека овие судови многу малку се придржуваат до европската пракса и меѓународните принципи и стандарди. Судовите вклучени во оваа анализа најчесто се повикуваат само на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета и Законот за облигациони односи, за разлика од судот во Скопје кој редовно се повикува на Европската конвенција и на праксата на Судот од Стразбур.

- Активистите, новинарите и експертите за човекови права се речиси едногласни во констатацијата дека во Македонија, слободата на изразување е сериозно загрозена и дека луѓето кои имаат критички однос спрема власта и нејзините политики, како на

национално - така и на локално ниво, се речиси постојано и засилено изложени на различни видови притисоци, закани и заплашувања.

Активистите и експертите за човекови права особено оние кои живеат и работат во Скопје, најчесто се соочени со јавни континуирани хајки и тоа, од страна на провладините медиуми, социјалните мрежи, но и од страна на претставниците на власта и на владејачките партии. Активистите главно оние кои живеат во средини надвор од Скопје, се соочуваат и со други форми на притисоци кои не се толку видливи, но се исто така, многу силни, загрижувачки и заплашувачки, како на пример, предупредувачки пораки, закани дека некој член од семејството ќе изгуби работа, инспекции и др. Едновремено, активистите не се чувствуваат безбедно и заштитено. Затоа, како што велат, има ситуации во кои се самоцензурираат и си го „мерат“ секој јавно искажан збор.

- Новинарите се речиси едногласни во тоа дека се постојана мета на притисоци од страна на власта, и локална и национална, но и од страна на сопствениците на медиумите за кои работат, како и дека нивната економска и социјална положба станува со потешка и се полоша. Иако, според, нив декриминализацијата на навредата и на клеветата, е добра, Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, во својата суштина е инструмент на власта и е донесен со цел да ги замолчи новинарите и медиумите.

Голем дел од новинарите на локално ниво не се чувствуваат заштитени од страна на своите уредници и сопственици на медиуми. Кај нив е присутен голем страв дека доколку се случи тужба од страна на некој функционер, медиумот ќе им ја раскине соработката и ќе ги остави сами да се борат во судовите и сами да си ги плаќаат судските трошоци и надоместоци.

Ваквата состојба е целосно демотивиращка, и неизбежно води кон самоцензура и драматично намалување на професионализмот во новинарството.

- Според експертите за човекови права, Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета не обезбеди поголема заштита на слободата на изразување во Република Македонија. Декриминализацијата на навредата и клеветата е секако позитивен исчекор, но сепак, таа не овозможи поголема слобода на говорот и ослободување од самоцензурата и цензурата кај новинарите. Со драконските парични надоместоци кои ги предвидува Законот, се постигна спротивен ефект од она што беше иницијатива и тенденција на новиот закон – да се заштити слободата на изразување